

ТАНЦЪТ В КУЛТА КЪМ БОГОВЕТЕ В ДРЕВНОСТТА

Димитриос Румнос

Танцът като начин на изразяване представлява световен феномен и вероятно е най-древното изкуство, създадено от човека. Различни исторически и етнографски проучвания показват, че се среща при всички народи и култури, просъществували през вековете. Той е начин на общуване на човека със себеподобния, един продукт както на лична, така и на обществена потребност, която задоволява различни нужди (емоционални, религиозни). В резултат на тези потребности съществува разнообразие на движения, свързвани с тези нужди. Танцът притежава сила, която надвишава смисъла на думите. С първите му прояви при древните народи забелязваме, че човекът се обръща към танца, за да увеличи своята сила; да се противопостави на всичко, което не би могъл да пребори със собствени възможности; да намира изход от физическа или духовна слабост. По този начин хората се опитват и желаят да се отблагодарят, да умилостивят или да преразположат боговете.

В Древна Гърция – люлката на европейската култура – танцът се ражда заедно с потребностите на бита и религиозните култове. Според едно древно предание Рея, майката на олимпийските богове, първа била завладяна от това изкуство. Тя на свой ред предава танца на своите жреци – куретите в Крит и корибантите във Фригия. Няма мистерия и религиозен ритуал, които да не са придружени от танц. Всички, които слагат основите на тези мистерии (като Орфей, Музей и т.н.) са посветени в тайната на ритъма и в танца.

Древните поети, философи, ретори и историци, откривайки значението му, записват важни данни и информация, които днес могат да послужат като извор за научно изследване (позовавайки се на имена като Платон, Аристотел, Омир, Ксенофон). Древните учени смятали изкуството на танца за божествено и като цяло танца за божи дар, тъй като е посветен на мистериите, извършвани често от самите богове или в тяхна чест. Разнообразните данни, подбрани в писмените извори, се допълват от изображенията на танцьори върху керамични съдове и релефи, статуи, дърворезба и стенописи. От

съвременните изследвания интерес представляват тези на Lillian Lawler и Germaine Prudhommeau. Двамата автори изследват иконографските източници и сведенията в древните текстове, отнасящи се до танца, стигайки до различни интерпретации; първият в исторически, а вторият в хореографски аспект. Значителен е списъкът на литературата, посветена на танца, но в центъра на научния интерес не стои въпросът за мястото му в култа към боговете.

Танци са посвещавани на много богове, полубогове и герои, главно обаче на Дионис, Аполон, Артемида и Атина. И така, обект на изследването е мястото му в култа към боговете в древността.

Дионис, богът на земеделието, театъра, виното, опиянението и сексуалността, е един от любимите богове на древните гърци. По очевидни причини най-бурните празненства са в негова чест. Култът към Дионис е оргиастичен по характер и изразява съединяване с могъщите сили на природата. Първите пиеси в света са създадени и са играни пред публика на фестивалите на Дионис.

В Атина има четири големи празника, устройвани в негова чест. Първият – през месец посејдон¹, започва в средата на декември и продължава до средата на януари, с основен елемент едно фалическо шествие, което има за цел да предпази плодovitостта на есенните семена, намиращи се в земята. Големината и величието на шествията са различни в общините, но обичайно вярващите ги обикалят, за да танцуват и се забавляват в чест на бог Дионис. Характерен танц на този празник е т.нар. фаликон (το φαλλικόν). Танцът е съпровождан от фалически песни – оди, посветени на бога. Шествието е символ на продуктивната сила на природата.

През месец гамилон (от средата на януари до средата на февруари) вакханките празнуват ленеите (Λήναια) на мястото, където според преданието стои първият чебър. Божеството олицетворява украсен дървен ствол, облечен в дрехи и с маска на лицето.

През месец антестирион (от края на февруари до средата на март) честват празника на цъфтежа – антестирии (Ανθεστήρια), който продължавал три дни. Така в началото на пролетта с надежда за изобилие и плодородие на природата и хората, младите танцуват облечени в костюми и с венци от цветя. Вероятно затова празникът получава това наименование.

С голяма тържественост са празнувани в Атина Големите градски дионисии (εν ἄστῳ Διονύσια) през месец елафеболион (от края

на март до средата на април), в чест на Дионис Елевтерос. Те са посещавани от много жители на другите гръцки градове. По време на празника има шествие с култовата статуя на бога от Елевтера до Атина. Хорове представят в буйни и гръмки култови песни, живота и страданието на Дионис.² Атиняните празнуват по същото време и т.нар. асколии. Участниците изпълняват танца на асколиите (Ασκόλια). Някои твърдят, че при този танц вярващите скачат върху мех за вино, други, че танцьорите, подскачайки на един крак, се опитват да преминат определено разстояние докато хванат друг участник, измервайки скоковете си и излъчвайки накрая победителя. Така, този танц до известна степен прилича на игра. Победителят получава за награда вино. По-късно този танц е пренесен и в театъра, където танцьорите слагат пълни мехове, намазани с мазнина в центъра на сцената, танцуват и предизвикват възторжените викове на публиката.

С по-малък блясък се отличават Малките полски дионисии (кат' αὑρούς Διονύσια), на които се изпълняват танци, както с определено наименование, така и други – спонтанни. Вярващите в бога танцуват, като и техните спътници вещици и сатири, които обичайно се отличават с грубите си движения в танца. Вещиците свирят на флейта, тимпани, носят дълги хитони, които се веят при всяко движение. Сатирите представляват митични лица с големи уши, опашки на козел и основно полуживотински образи. Участниците изпадат в мистичен екстаз и в състояние на транс. Разбира се, най-важният елемент, който допълва всички тези празници, е виното, тъй като всяка песен, танц и страстна любов се придружават от пивото, което е най-добрият божи подарък за човека и разкрива доста истини.

Важно място в антична Гърция заема и бог Аполон. Съществуват много сведения, които го свързват с музиката, танца, поезията и стрелбата с лък.

Най-значимият празник в негова чест е т.нар. таргелии (Θαργήλια). През месец таргелион (от средата на май до средата на юни) и на седмия ден от месеца, когато е и рожденият му ден. Той е свързан с плодородието и жътвата, така че злото да бъде прокудено. По време на празника, групи мъже и жени изпълняват танци в кръг и смятат, че по този начин очистват града в чест на Аполон Питийски. Друг много важен кръгов танц, посветен на бога, е т.нар. геранос (Γέρανος), който описва Омир в „Илиада”. Според легендата, Тезей напуска о. Крит и пристига на о. Делос – родното място на Аполон заедно със седем

младежи и седем девойки, които спасява от минотавърра. Той прави жертвоприношения на Аполон и донася дар за храма му – изображение на Афродита, което взема от Ариадна. Там Тезей танцува заедно с младите от Атина танца геранос, за който се разказва, че изпълняват по-късно и жителите на о. Делос. Този танц имитира въртенето и преминаването през лабиринта. Изпълняват го много хора, застанали един до друг, а първият и последният напътстват всички танцьори. Танцът е съпровождан от звуците на китара и лира, тъй като Аполон е музикант. Според някои участниците танцуват около олтара, направен от рогата на животни – само от дясната страна на главата им, а според други – култовите танци са изпълнявани около статуята на Афродита, която се намирала на острова.

В Омировите химни³, в чест на Аполон Питийски, се споменава танцът пеан (Παιών), изпълняван от група критяни, които освещават Делфийското светилище на Аполон, под звуците на китара, съпроводени от свещени химни, а начело на хорото е Аполон, който прави „високи и хубави крачки”. По-късно пеанът включва една евхаристия за избавление от зло и тържествена песен, отправена към бога, в знак на благодарност за спечелена победа, оздравяване. Той съпътства пиршества, дори често е свързван и със сватбените тържества.

В чест на Аполон на о. Делос танцуват ипорхима (Υπόρχημα) – танц, съпровождан от едноименната песен и пантомима, под звуците в началото на лютня, а по-късно на лира или флейта. Танцьорите – момичета и момчета, се движат динамично с пъргавина. Танцът ипорхима включва три фигури – при първата всички участници танцуват и пеят заедно, при втората те се разделят на две групи, като едната танцува, а другата пее. При третата фигура корифеят пее, а останалите танцуват. Плутарх споменава Пиндар като композитор на пеани и ипорхима и пише, че поезията и танцът са паралелни изкуства.

В Спарта, в чест на Аполон, празнуват в продължение на десет дена годишния празник гимнопедии (Γυμνοπαιδείης), който първоначално е посветен на загиналите спартанци в битката при Тирея (град в Лакония). На празника голи младежи и момчета от Спарта танцуват около статуите на Аполон, Артемида и Лето, изпълняват гимнастически упражнения и пеят хвалебствени химни. Младежите често представят сцени от арената по време на панкратиона (Παγκράτιο), който е състезание на младите и включва борба и бой с юмруци. Те движат краката си в ритъма на музиката и правят определени фигури

с ръцете си. Тези танци изпълняват голи. За някои – танците на голите деца, освен култов характер, имат и образователен, тъй като правят физически упражнения. За други – играят практическа роля, тъй като се организират и изпълняват, за да могат да определят физическото състояние и евентуалния брачен партньор на младежите и девойките, на които предстои брак.

В заключение ще отбележа, че има сведения и за други танци, посветени на бог Аполон, едни с определено наименование, а други без такова, но в рамките на подобно изложение трудно могат да бъдат анализирани. В този обем са маркирани определени акценти.

След Аполон отделяме внимание на сестра му Артемида – богинята на лова, плодородието, на женското целомъдрие и покровителка на всичко живо на земята. В нейна чест хората празнуват в много области на Древна Гърция, а повечето празници имат връзка с жертвоприношения и танци. Кордакс (Κόρδαξ) е характерен комедиен танц, но в свещения храм на Кордакс последователите на Пелоп се обръщат към богинята със зов за помощ, след като организират тържества в чест на победата и изпълняват танца, който има култов характер.

В чест на Артемида Кориталия танцуват жени, които носят дървени маски. На о. Самос почитат богинята вечер, с танци на девиси и полубогини, така че поклонниците остават будни цяла нощ, раздавайки сладкиши. Те имат право да целунат онова момиче или момче, което желаят от участниците в церемонията. В Ефес девойките танцуват в чест на богинята, правейки скокове и удряйки ръцете си в бедрата нагоре, надолу. Артемида Ефеска е покровителка на амазонките. Съществуват сведения за един боен танц, изпълняван от амазонки в храма на богинята, първо с щитове, а след това в кръг около храма.

В Сиракуза жриците изпълняват танц под звуците на флейта, в чест на Артемида Хитония, облечени в къси хитони, характерни за богинята. Вероятно танцът е на вестителя, тъй като танцьорите имитират движенията на ангелите. В Кария – планинска област в югозападна Мала Азия, има храм на Артемида, където женските статуи т.е. божиите жреци и спартанските девиси, танцуват танца на кариатидите пред статуята на богинята, която е под открито небе.

Внимание заслужава и Атина, богинята на войната и мъдростта, покровителка на града Атина. Най-важният празник, устроен в

нейна чест, е т.нар. панатиней (Παναθήναια). Празнуват го в Атина с жертвоприношения, шествия, музикални и конни състезания – големият през месец хекатомбеон – един път на три години, а малкия – в същият месец, всяка година. По време на големия панатиней младежи и факлоносци танцуват цяла нощ. Победителите от състезанията получават за награда венец, направен от маслинен клонки.

Богинята е свързана още с известния боен танц пирихио (Πυρρίχιος). Според митологията, тя е дъщеря на Зевс и Метида. Когато Зевс разбира от небето и земята, че Метида ще роди първо Атина, която ще притежава неговия ум, а след това син, който ще му отнеме трона, я поглъща. Когато Атина се ражда, Зевс вика сина си – бога ковач Хефест, за да му отвори главата. Отвътре излиза красива, пораснала девойка, носеща наметалото на Метида, чисто нов шлем и много добре въоръжена. В този момент тя изпълнила танца пирихио. Според Платон, той е една имитация на войната, една възстановка на етапите на бойните операции, в съпровод на лира или флейта и песни.⁴ Името му произлиза от думата „пир“, която означава червено хоро. Участниците танцуват много добре въоръжени. Движат се напредно, за да отбягват ударите на противника, отстъпват назад, за да се засилят, нападат със скок, навеждат се, за да са по-малка цел. Тези движения са ритмично адаптирани към звука, който издават ударите на оръжията.

Разбира се, има и други култови танци в чест на споменатите богове, както и множество празници и танци, с които удостояват останалите богове, почитани в Древна Гърция като полубогове и герои. По този начин общуват с тях и изразяват съкровения си човешки потребности и благодарност.

В заключение към анализа на връзката на танца с култа към боговете, необходимо е да се отбележи, че много от бойните танци се превръщат в култови. Както вече споменах, танците, считани за начало на бойните са тези на Куретите и Корибантите, чиито корени са в култа към богинята Рея. Тя приучва своите жреци да танцуват, а по-късно те използват танца, за да спасят Зевс от манията на баща му Кронос. Боецът-танцьор прави определени движения, които са опит в битката да отхвърли или да отнеме тежестта от тялото си, опитвайки се да игнорира закона на тежестта, за да се отклони от земята. Тези скокове и движения са опит да се пробудят принадлежащите на подземния свят сили и земни енергии, за да придобият

сила не само от небето, но и от земята. По времето на Перикъл, по традиция е прието философи, политици, военачалници и други важни личности да танцуват сами пред многохилядна публика на обществени събития, при завръщане от бойното поле или победа. Младият Софокъл е избран да свири на лира и да води хорото след победата при битката при о. Саламина.

В Атина се смята, че от тях водят началото си танците на момичетата и момчетата в чест на боговете, съпроводени с призив за добър резултат от войната. Те са начало за децата от шестгодишна възраст до такава, подходяща за военно обучение, за да изразяват почитта си към боговете, правейки шествия в тяхна чест и използвайки оръжия и коне.

В Спарта военната подготовка на младежите е много тежка и започва от най-ранна възраст, с цел да се покаже дързост и сила по време на война, докато присъствието на танци, музика и жертвоприношения имат за резултат духовно спокойствие, прогонване на страха и гнева, както и стабилно благоразумие, защото вярват в съпричастността с бог.

Поради тези причини, преди започване на битката, се извършват жертвоприношения в чест на Музите, за да си спомнят бойците обучението в мъжественост и да са готови да посрещнат ужасите на войната. В цяла Гърция свързват танца с придобиване на мъжество и затова смятат, че добрият танцьор, който почита боговете, притежава и най-добрите бойни постижения, тъй като правилната тренировка за танца цели не само дисциплина, но и грижа за тялото.

Не е възможно да се представи цялото многообразие от танци, посветени на боговете, в рамките на тези няколко страници. Но изнесеното е достатъчно, за да се добие представа за значимото място, което заемат в живота на древните гърци, тъй като са неразделна част от култовите церемонии, от празниците в чест на победите им, от военната подготовка и бойните операции. Относно танцовите фигури, явно е, че преобладава отвореният, затвореният или спираловидният кръг. Обикновено мъжете танцуват отделно от жените и рядко заедно. По време на големите празници в чест на боговете, древните гърци изпълняват танци понякога с определени стъпки, движения на ръцете и тялото, а друг път – спонтанни. Последните повече са характерни за оргиастичните церемонии.

ΒΕΛΕΖΚΙ

¹ Имената на месеците в древноста: януари Γαμηλιών, февруари Ανθεστηριών, март Ελαφηβολιών, април Μουνυχιών, май Θaργηλιών, юни Σκироφοριών, юли Εκατομβιών, август Μεταγειτωνών, септември Βοηδρομιών, октомври Πυανοφιών, ноември Μαμακτηριών, декември Ποσειδών.

² Βиж Δούκας, Στρ. Ο χαρακτήρας του χορού στην κλασική αρχαιότητα. Διδακτορική Διατριβή, ΑΠΘ. Θεσσαλονίκη, 1998.

³ Ομηρικός ύμνος στον Απόλλωνα, 146–155

⁴ Πλάτων, Νόμοι Z. C., 815–816

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αξενίδης, 1947: Αξενίδης, Α. Οι αρχαίοι Θεσσαλικοί Αγώνες και η πολιτιστική των σημασία. Αθήνα.

Brommer, 1989: Brommer, Fr. Antike Tanze. Archaologischer Anzeiger.

Delavaud-Roux, 1993: Delavaud-Roux, M-H. les dances armees en Grece antique. Universite de Provence.

Δούκα, 1998: Δούκα, Στρ. Ο χαρακτήρας του χορού στην κλασική αρχαιότητα. Διδακτορική Διατριβή, ΑΠΘ. Θεσσαλονίκη.

Ελληνική Μυθολογία, 1986: Ελληνική μυθολογία, 2. Αθήνα, 1998 (Ι. Κακριδής), εκδ. Ε. Ρούσσο, Εκδ. Αθηνών.

Emmanuel, 1895: Emmanuel, M. L' Orchestique Grecque. Paris.

Farnell, 1997: Farnell, L. Ο Ήρωας στην Αρχαία Ελληνική Θρησκεία. Εκδόσεις Ιάμβλιχος, Αθήνα.

Harison, 1998: Harison, J. E. Αρχαίες ελληνικές γιορτές. Εκδόσεις Ιάμβλιχος, Αθήνα.

1997: Harison, J. E. Τελετουργικά δρώμενα στην Αρχαία Ελληνική Θρησκεία (μτφρ. Ε. Παπαδοπούλου). Εκδόσεις Ιάμβλιχος, Αθήνα.

Lawler, 1964 : Lawler, L. The dance in ancient Greece. London.

1951: Lawler, L. The dance in ancient Crete. Studies presented to D. M. Robinson I. Εκδ. Γ. Μυλωνάς, Ουάσινγκτον.

1942: Lawler, L. The dance of the holly birds. Classical Journal, 37.

1948: Lawler, L. Orchesis Kallinikos. Transactions of the American Philological Association, 79.

1984: Lawler, L. Χορός στην Αρχαία Ελλάδα. Αθήνα.

Liddell & Scott, 1972: Liddell, H. & Scott, R. Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής γλώσσας. Αθήνα.

Lonsdale, 1993: Lonsdale, S. H. *Dance and Ritual Play in Greek Religion*. The John Hopkins University Press, London.

Μουρατίδης, 1990: Μουρατίδης, Ι. *Ιστορία Φυσικής Αγωγής*. Θεσσαλονίκη.

Παλαιοκρασσά, 1983: Παλαιοκρασσά, Λ. *Το ιερό της Αρτέμιδας Μουνιχίας*. Θεσσαλονίκη.

Pickard-Cambridge, 1962: Pickard-Cambridge, A. W. *Dithyramp, Tragedy and Comedy*. Oxford.

1953: Pickard-Cambridge, A. W. *The dramatic festivals of Athens*. Oxford.

Πιμπλή, 1998: Πιμπλή, Σ. *Παναθήναια*. Αθήνα.

Pinney, 1988: Pinney, G. F. *Pallas and Panathenea*. *Proceedings of the 3rd Symposium on "Ancient Greek and Related Pottery"*. Copenhagen.

Παπαχατζής, 1973: Παπαχατζής, Ν. *Η θρησκεία των κλασικών χρόνων*. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Γ2. Αθήνα.

Prudhommeau, 1965: Prudhommeau, G. *La Danse grecque antique*. Editions du Centre national de la recherche scientifique. Paris.

Rhomiopoulou, 1989: Rhomiopoulou, K. *The Panathenaic Festival*, in *Mind and Body*. Athens.

Simon, 1969: Simon, Er. *Οι θεοί των Αρχαίων Ελλήνων*. Μτφρ. Σεμ. Πιγγιάτογλου. Θεσσαλονίκη, Μόναχο.

Sourvinou-Inwood, 1968: Sourvinou-Inwood, C. *Studies in Girls Transitions*. Athens.

ΑΠΤΙΧΗΗ ΑΒΤΟΡΗ

Αρχαίοι συγγραφείς

Αισχύλος: Χοηφόροι

Αριστοτέλης: Αθηναίων Πολιτεία, Ποητική

Αριστοφάνης: Αχαρνής, Βάτραχοι, Θεσμοφοριάζουσαι, Σφήκαι

Ευριπίδης: Βάκχαι, Ελένη, Ηρακλής Μαινόμενος, Ιφιγένεια εν Ταύροις,

Τρώαδα, Κύκλωψ

ΗΣίοδος: Θεογονία, Έργα

Λουκιανός: Περί ορχήσεως

Όμηρος: Ιλιάδα, Οδύσσεια

Όμηρικοί Έγνοι: Εις Απόλλωνα, Εις Αφροδίτη, Εις Πύθιον Απόλλωνα

Πίνδαρος: Αποσπάσματα, Διθυραμβικοί, Ίσθμια, Ολυμπιακός Έγμος,

Πύθια, Ωδαι

Πλάτων: Νόμοι, Πολιτεία

Πλούταρχος: Περί Μουσικής

Σοφοκλής: Αντιγόνη, Τραχίνια

Στράβων: Γεωγραφικά

СНИМКИ

1. Геранос (Γέρανος)

2. Пирихио (Πυρρίχιος)

3. Ипорхима (Υπόρχημα)